

Lela Faverey-Zečković

**STRUKTURA SLOŽENIH SINTAKTIČKIH
CJELINA**

Uvod

Sintaksa kao dio znanosti o jeziku iscrpno se bavi rečenicom, njezinim dijelovima i njihovim međusobnim odnosima. Ako isključimo slučajeve u kojima jedna riječ čini potpunu rečenicu, onda rečenicu u pravilu možemo opisati kao jezičnu cjelinu čiji dijelovi, tj. riječi, stupaju u različite odnose jedna s drugom ostvarujući veze koje omogućuju sporazumijevanje. Rečenica dakle »nije ništa drugo već jezičkim sredstvima ostvarena veza između pojmova, kojima se tako povezanim nešto kazuje«. ¹

Klasična se definicija rečenice kao »misli izražene riječima« uzima još uvijek u gramatikama kao osnova, ali se precizira prema formi i

¹ Stevanović, M., *Savremeni srpskohrvatski jezik II*, Beograd, 1970.

sadržaju rečenice. Stevanović definira rečenicu kao »rečima kazano suđenje (misao, volja ili osećanje) nastalo vezom dvaju pojmova i obeleženo posebnom intonacijom«.²

Analiza sintakse u gramatici ograničava se samo na rečenicu i ne prelazi njezine okvire. Gramatika se osim toga bavi samo općim vezama unutar rečenice i zakonitostima koje vladaju jezikom; po prirodi je, dakle, normativna. Red riječi u rečenici je za gramatiku od sekundarnog značenja; naravno, samo onda kad se pravilnost veza poštuje. Poslužimo se jednostavnim primjerom: rečenicu *čovjek stoji pred kućom* moguće je gramatički pravilno ostvariti na još dva načina:

- a) *stoji čovjek pred kućom*
- b) *pred kućom stoji čovjek*

Po lingvističkim standardima razlike između ovih rečenica — nema. Jedna je misao naprosto izražena na tri razna načina služeći se pri tome istim leksičkim sredstvima. Lingvistici, kad je riječ o ovakvim slučajevima, moramo dati za pravo. Nije, naime, moguće dokazati da se ove rečenice (neizgovorene i bez grafičke oznake naglaska) razlikuju po bilo čemu drugom nego po redu riječi. Sugestija razlike počiva isključivo na »osjećaju« da nešto ipak nije »u redu«. Ovaj osjećaj uvjetovan je tradicijom pismene kulture prenesenim znanjem o *isticanju* pojedinih riječi ovisno o njihovu položaju u rečenici. Međutim, upravo kao što riječ ne možemo promatrati neovisno od rečenice čiji je dio, tako ni rečenica ne može poprimiti određeno značenje izvan veza s drugim rečenicama. Prema tome, o navedenim varijantama ove rečenice možemo reći samo to da su stilističke prirode, jer čak i tako jednostavno sredstvo kao što je inverzija nema neki određeni smisao kad se nalazi izvan konteksta. Drugim riječima, rečenica *čovjek stoji pred kućom* po svom je značenju amorfnu, semantički nedovršenu unatoč tomu što je gramatički dovršena i korektna. Upravo zbog toga su mogućnosti razvijanja ove rečenice u razne kontekste daleko veće nego kad je riječ o semantički »samostalnoj«³ rečenici.

Pitanja koja se mogu postaviti o svakom od tri člana rečenice govore o nejasnoći njezina semantičkog sadržaja. Pitanja se mogu odnositi na *subjekt*: a/ tko je taj čovjek b/ kakav je taj čovjek; na *predikat*: a/ što radi taj čovjek (dok stoji) b/ što misli (dok stoji) c/ što namjerava dok stoji; na *adverb*: a/ kakva je to kuća b/ čija je to kuća c/ tko se nalazi u kući d/ što se nalazi iza kuće, itd.

Semantička je praznina rečenice dakle samo prividna; možemo je ispuniti raznim sadržajima. Gotovo je ekvivalentna igri pogađanja »zamisli jednu riječ«, u kojoj se postavljanjem binarno kontrastnih pitanja postepeno sužava prostor asocijacija na jedan predmet.

² *Ibid.*

³ Silman, T., *Probleme der Textlinguistik*, Quelle & Meyer, Heidelberg, 1974. (Semantički samostalnim rečenicama smatraju se aforizmi, poslovice i sl.)

Pretpostavimo da smo zamislili rečenicu *čovjek stoji pred kućom* kao uvodnu, početnu rečenicu kakva teksta. Ako smo se odlučili za konvencionalni tip naracije, koji se temelji na logičkim vezama, onda će slijedeća rečenica sintaktički i po smislu biti povezana s prethodnom. Ako namjeravamo razviti subjekt, slijedeća rečenica će neophodno sadržavati element koji je u smislenoj vezi sa subjektom. Na primjer: Preko ramena *mu* je prebačena vojnička kabanica.

Pri razvijanju predikata ponovit ćemo glagol: *Stajao je* tamo i jučer. Pri razvijanju oznake mjesta reći ćemo nešto o kući: *Njezini prozori* su zatvoreni.

Nove obavijesti sadržane su u riječima:

prebačena, vojnička kabanica, stajao je, zatvoreni prozori

(To što je kabanica »prebačena« ukazuje na to da osoba nije na službi; promjena glagolske forme predikata »stajao je« unosi u tekst dimenziju procesa; »zatvoreni« prozori su indicacija da je kuća ili napuštena, ili da ih stanari ne žele, ne mogu otvoriti.)

Semantička samostalnost ovih rečenica nije mnogo veća od uvodne rečenice, ali se daljnjim razvijanjem teksta pomoću kretanja misli u jednom određenom pravcu može oblikovati smisljena cjelina, koja će dati definitivno značenje svim rečenicama i pojmovima. Naravno, samo uvjetno, samo u odnosu na specifični »svijet« umjetničkog djela, onako kako ga je pisac zamislio. Parovi navedenih rečenica mogli bi se razviti u tri različite narativne strukture, u tri posebne »priče«, ali i u tri uvodna paragrafa jedne veće cjeline u kojoj će i osoba (subjekt) i proces zbivanja kao i oznaka mjesta dobiti jednakomjerno značenje u koncepciji teksta. Niz ovakvih fragmenata, samostalnijih od izdvojene rečenice, tvore u međusobnoj povezanosti cjelinu teksta.

Ovakvo shvaćanje uzajamnih ovisnosti stvorilo je potrebu za koncipiranjem *teorije teksta*, kojoj bi zadatak bio otkrivanje zakonitosti kojima su podvrgnute veze između rečenica i cjeline, kao i klasificiranje načina i sredstava kojima se to postiže. Unatoč tomu što teorija teksta prelazi okvire lingvistike, ipak se, upozorava nizozemski teoretičar Van Dijk,⁴ djelomično temelji na lingvistici kao disciplini, jer se ne može poreći činjenica da svaki tekst predstavlja određen oblik služenja jezikom. No, povezanost teorije teksta sa stilistikom i retorikom znatno je čvršća, smatra autor, »jer jezična praksa poznaje niz sustavnih osobitosti koje gramatika ne može opisati, i o kojima se obično govori kao o stilističkim razlikama (kad se odnose na sintaksu ili na izbor riječi), ili kao o figurama čije apstraktne značajke kao kontrast, ponavljanje, slikovito izražavanje itd. nisu gramatičke po karakteru«. I napokon, ako teoriju teksta shvatimo kao »interdisciplinarno područje proučavanja struktura i funkcija raznorodnih tekstova, razumljivo je da se treba ko-

⁴ Van Dijk, T. A., *Tekstwetenschap*, Utrecht, 1978.

ristiti znanjima stečenim na području tradicionalne teorije književnosti ukoliko se ova odnose na sistematski opis 'globalnih' struktura (tzv. makrostruktura) specifičnih za određene književne vrste.⁵ I neki drugi autori (Solganik, Silman) smatraju da je integracija ovih disciplina neizbježiva, ukazujući na korespondenciju između makrostrukture i dijelova teksta koji čine relativno samostalne cjeline, i koje nazivamo paragrafima. Pri tome se pretpostavlja da se analizom rečeničnih nizova ili sekvenca unutar paragrafa mogu otkriti zakonitosti i pravila po kojima je strukturiran cijeli tekst.

Općenito o paragrafu

U nastavi se već u osnovnoj školi posvećuje mnogo pažnje kompoziciji pismenog sastavka. To je i razumljivo, jer pisati o nečemu suvislo znači razvijati misli u jednom određenom smjeru. Shvaćanje i moć reproduciranja univerzalnih načina spajanja rečenica u manje cjeline (paragrafe), koje se odlikuju logičkom povezanošću i eventualno jedinstvom teme, vrlo je važan faktor u kognitivnom procesu.

U kojoj je mjeri ova tehnika povezivanja svladana u drugom razredu osnovne škole možemo zaključiti iz pisma jednog od učenika; navodim pismo u cjelini, jer nam ujedno može poslužiti kao ilustracija klasičnog tipa paragrafa:⁶

Draga X.,

- I. Tvoj mikroskop je predivan. Na njemu se vidi sve osim bakterija. On mi je najdraži i najbolji dar. Da znaš kako se vidi krilo pčele. Ili noga! One flašice s kemikalijama su dobro upotrebљive. Iluminator je dobar. Nije . . . kao što si ti napisala na stiropor. Od N. sam dobio hrčka Jjefersona. Kuća (gajba) mu se zove Jjefersongrad. On luduje po gajbi i penje se kao čovjek na švedskim ljestvama. Iluminatoru smo samo promijenili baterije. Za nj postoji *kanal* ispod okulara.
- II. U školi mi je sasvim dobro. Upravo danas kad ti šaljem ovo pismo dobio sam 5 za sastav (slobodni) o Vladimiru Iljiču Lenjinu!!! Lenjin je bio vođa seljaka Rusije za vrijeme ruskog cara. Na gimnastici već prelazimo sprave. Ruč, š. ljestve, štange i druge prepreke.
- III. Na engleski idem na trg gdje je kazalište (Trg Maršala Tita). Tamo učimo za sad samo riječi po slikama. Za domaće zadaće imamo obično nešto nacrtati što znamo reći. Dragi Y.! Tebi također hvala za mikroskop. Kako su tvoje ribice? Znaš li da ću ja razgovarati s tobom za 2/3 godine na engleskom? Ne-Da?

⁵ *Ibid.*

⁶ Prenesene su sve pravopisne pogreške i naglašavanja.

Iz ovog teksta možemo zaključiti da je pojam paragrafa kao »dijela teksta u kojem se počinje nova misao« dječaku potpuno jasna. Svaki paragraf je označen rimskom brojkom i počinje rečenicom koja je uvodna za grupu rečenica povezanih jednim zajedničkim predmetom:

Tvoj mikroskop je predivan.

U školi mi je sasvim dobro.

Na engleski idem na trg gdje je kazalište.

Jedina ozbiljnija pogreška koja se odnosi na prekid tematskog jedinstva rečeničnog niza, i koju obično zovemo »skakanje s jedne misli na drugu«, nalazi se u prvom paragrafu. Rečenice koje se odnose na temu »hrčak« trebale su biti na kraju paragrafa. Unatoč tomu što se paragraf sastoji od niza rečenica koje se odnose na dvije teme, jedinstvo nije narušeno. Serije rečenica o »mikroskopu« povezane su sa serijama rečenica o »hrčku« zajedničkom temom »rođendanski darovi«. Isti je slučaj s drugim paragrafom, kojega tema je »škola«. Treći paragraf je izuzetno spretna kombinacija otvaranja nove teme, »aktivnosti izvan škole«, i zaključivanja pisma. Koherencija paragrafa sačuvana je semantičkom povezanošću prve i posljednje rečenice: *Na engleski idem na trg gdje je kazalište. [. . .] Znaš li da ću ja razgovarati s tobom za 2/3 godine na engleskom?* Ubacivanjem obraćanja drugoj osobi postignuta su dva cilja: napuštanje uvodne teme paragrafa i vraćanje na početak pisma, tj. na prvu rečenicu paragrafa: *Dragi Y., tebi također hvala na mikroskopu — Draga X., tvoj mikroskop je predivan.* Ovim se krug zatvara. Cjelina pisma je sačuvana.

Smatra se da definicija paragrafa kao dijela teksta u kojem se počinje nova misao nije potpuna. Paragraf predstavlja, po Živkoviću, »grupu rečenica povezanih jednom uopštavajućom (glavnom) mišlju, koja se naziva temom toga paragrafa. Pravilnost paragrafa sastoji se u tome da on bude jedinstvena misaona celina koja ima svoju relativnu samostalnost«. ⁷ Lasić definira (narativni) paragraf kao »rečenični skup koji ostvaruje prvu narativnu cjelinu: rečenični niz čiji se elementi međusobno potvrđuju, isprepleću, iscrpljuju«. ⁸ Po Solganiku je prozna strofa (paragraf) »grupa tijesno međusobno po smislu i sintaktički povezanih rečenica, koja omogućava potpunije razvijanje misli«. ⁹ Slično i Van Dijk: »Smisao, razumljivost (koherencija) teksta je semantičko svojstvo teksta bazirano na interpretaciji svake pojedine rečenice u odnosu na interpretacije drugih rečenica.« ¹⁰

Gramatička sredstva povezivanja rečenica. Ako smo u stanju ustanoviti ovu smislenu vezu između rečenica unutar jednog paragrafa (riječ

⁷ Živković, D., *Teorija književnosti sa teorijom pismenosti*, Sarajevo, 1969.

⁸ Lasić, S., *Problemi narativne strukture*, Zagreb, Liber, 1977.

⁹ Solganik, G. J., *Sintaksičeskaja stilistika*, Moskva, 1973.

¹⁰ Van Dijk, T. A., *Text and Context*, Longman, London, 1977.

je o klasičnom, »normalnom« paragrafu), onda svakako postoje i gramatička sredstva izraza koja omogućuju te veze. Poslužimo se primjerom iz navedenog pisma. Prve tri rečenice glase: »*Tvoj mikroskop je predivan. Na njemu se vidi sve osim bakterija. On mi je najdraži dar.*«

Smislena veza ovog niza rečenica temelji se na lančanoj vezi između rečenica. Sintaktičke su jedinice povezane pomoću ponavljanja, odnosno razvijanja jednog člana iz prethodne rečenice u rečenicu koja slijedi. Lančana je veza u ovom slučaju ostvarena preko subjekta, i po tipu je zamjenička. Shema ovog tipa povezivanja jest: A—B, B—C, C—D itd. Na ponavljanju se temelji i drugi, vrlo proširen način povezivanja rečenica, koji se odlikuje paralelizmom sintaktičke konstrukcije; shema mu je A—B, A—C, A—D. Organizacija paragrafa nije međutim ovisna o ovim vezama. Moguć je paragraf gdje nema ni lančane ni paralelne logičke povezanosti. U takvim slučajevima rečenice su povezane »zajedničkom temom, prisutnošću u tekstu semantički bliskih pojmova ili općeničkom situaciji«. ¹¹ Na primjer:

Djeca se igraju na dvorištu. Sa trećeg kata proljeva netko vodu. Lopta se zabila u rešetke prozora na gimnastičkoj dvorani. Nečija cipela je proletjela zrakom. Vriska se čuje sve do tramvajske stanice . . . itd.

Zajednička tema koja povezuje sve ove rečenice očito je »školski odmor«. Smislena cjelina paragrafa nije dakle isključivo ovisna o lančanim ili paralelnim vezama između rečenica. Nezgoda je jedino u tome što je progresija ovakvog tipa teksta ograničena. Tekst se zaustavlja tamo gdje se nabranjanje realija ili radnji koje se odnose na jednu konkretnu temu, okružje ili situaciju iscrpilo.

Treba upozoriti i na obratan slučaj; lančane veze po shemi A—B, B—C ne jamče uvijek smislenost teksta. Vrlo je lako konstruirati jedan ovakav niz. Na primjer: »U skladištu je *nered*. *Nered* je neprijatelj *čovjeka*. *Čovjeka* bez pretenzija teško je naći«, itd.

Značenjski odnosi između ovih rečenica nisu ostvareni unatoč subjektivno-predikatskoj vezi. Ovakva konstrukcija omogućuje protezanje teksta u beskonačnost, i uzima se za pogrešku u paragrafiranju. Možemo zaključiti da je spajanje rečenica u smislene cjeline moguće samo onda ako se poštuju logički odnosi koji postoje između misli, na primjer: uzročnopoljsedne veze, usporednost, suprotnost, uspoređivanje, generaliziranje.

Što se **konvencionalne organizacije, tj. kompozicije** paragrafa tiče, razlikujemo tip paragrafa koji se daje raščlaniti na uvod, razvijanje i zaključak od paragrafa koji umjesto zaključka završava rečenicom koja omogućuje prijelaz na slijedeći paragraf. Ovdje je bolje govoriti o početku (uvodnoj rečenici), srednjem dijelu (razvijanju teme naznačene u

¹¹ Sevbo, I. P., *Struktura svjaznogo teksta*, Lenjingrad 1973.

uvodnoj rečenici) i kraju, tj. posljednjoj rečenici kojom se pomoću specijalnih sintaktičkih sredstava naglašava završenost mikroteme paragrafa ili omogućuje daljnje razvijanje u paragrafu koji slijedi.

Naravno da je ovakva kompozicija tipična za idealni paragraf te da se upravo zbog naglašavanja logičkih veza između rečenica i onih paragrafa međusobno ne ograničava samo na literarne tekstove, nego je značajka svih tekstova koji teže k semantičkoj koherenciji.

Iz iskustva znamo da ćemo ovakav paragraf u literaturi najčešće sresti u tekstovima koji teže k optimalnoj iluziji logičnosti u povezanosti činjenica, pojava, radnji i događaja. Već smo bili naglasili da se kompozicijsko-tematske veze ne mogu uspostaviti bez sintaktičkih. Tehnika povezivanja u logične cjeline razvila se u književnosti devetnaestoga stoljeća u okviru realističke doktrine do savršenstva, što ne znači da je trebamo uzeti kao normu za vrednovanje drugih tekstova koji se na sintaktičkom planu služe drugim tehnikama povezivanja. Zamislimo, primjera radi, jedan paragraf koji je po svojim organizacijskim značajkama oprečan »idealnom« paragrafu:

Pazilo se da se ne padne. Grad, sladoledi se cijede. I neka majmunska ljubav obuzme osobu. Po jelovniku se listalo kao u ona doba kad se još nije razmišljalo o jelu. Zoološki vrt, majmuni, naslonjači iz kluba, čudni predmeti konverzacije. Nije li istina da je A. inzistirajući na bijelom vinu progutala kocku leda i ostala načas ukočena držeći se čvrsto za ugao stola. Ugašena, divna bjelina damasta, onda.

Čak i elementarno poznavanje književnosti dvadesetog stoljeća dovoljno je da se ovakav tekst prepozna i označi kao »struja svijesti« ili »unutrašnji monolog«. U tom smislu i ovakav tip paragrafa već se na neki način odlikuje konvencionalnom organizacijom, jer ga tradicija prepoznaje kao alternativno strukturiranje.

U svakom slučaju kompozicija paragrafa, kakvu je nalazimo u »idealnom« paragrafu, nije obavezna. Ona je uvjetovana zadacima i intencijama pisca. U navedenom se primjeru paragraf sastoji jednostavno od niza rečenica koje nisu direktno povezane jedna s drugom. Prva rečenica, *pazilo se da se ne padne*, nije »uvodna« jer se ne razvija u mikrotemu koju paragraf obično sadrži. Ponovljene riječi *majmunska* i *majmun* nisu ni u kakvoj smisljenoj vezi jedna s drugom, itd.

Općenito se smatra da postoji sličnost, korespondencija između načina povezivanja rečenica unutar paragrafa — i paragrafa međusobno. Povezanost dijelova ne podvrgava se isključivo zakonima sintakse, smatra Solganik, nego važnu ulogu igraju i zakoni kompozicije, individualni stav pisca prema jeziku i žanru, kao i mnogi drugi faktori. Ako uzmemo ovo u obzir, kao što je u uvodu već bilo rečeno, onda se oštre granice između gramatike i stilistike gube. Stilističke značajke, već prisutne u jednoj manjoj cjelini kao što je paragraf, mogu biti tipične za jednog pisca, književni period, književnu vrstu ili bilo koji oblik pismene ko-

munikacije. Formalna struktura jednog proznog fragmenta proteže se u pravilu na cijeli tekst. Stilski postupci i jezična sredstva kojima se ovi postižu mogu se analizirati, »proučiti«, zadržati u sjećanju i — reproducirati. Epigonstvo, parodija objašnjavaju se baš ovom činjenicom. Pismenost uostalom, u najširem smislu te riječi, nije ništa drugo nego umijeće vladanja jezičnim sredstvima na kojima se temelje raznovrsne strukture.

Postojanje univerzalnih sredstava strukturiranja otvara i niz mogućnosti za njihovu konkretnu primjenu. Način povezivanja u znanstvenom tekstu razlikovat će se od načina na koji se strukturira dijalog, pismo, književni tekst i dr. Tako je Solganik na temelju rezultata dobivenih iscrpnom analizom raznovrsnih tekstova izvršio klasifikaciju tipova paragrafa na osnovi tipova veza između samostalnih rečenica. Ustanovio je npr. da se u znanstvenim tekstovima daje prednost lančanim zamjениčkim vezama, a i leksičkom ponavljanju, što se opravdava potrebom terminološke egzaktnosti u izlaganju. U jeziku publicistike naći će se svi načini lančanog povezivanja, ali je najkarakterističnija lančana sinonimska, lančana zamjениčka i lančana zamjениčko-sinonimska veza. Paralelne veze naći će se češće u književnim tekstovima, itd.

Odstupanja

Iz iskustva znamo da ustupak konvencijama znači da se moramo pridržavati određenih pravila; za svaku književnu vrstu, za bilo koji tip teksta treba odabrati ona leksička, sintaktička i kompozicijska sredstva koja kolektivna svijest prihvaća kao »normalna«, i koja se u određenom periodu smatraju normom. Prema tome, nastojimo li ostati u granicama dozvoljenog i korektnog, onda će i mogućnost izbora biti ograničena. Uzmimo kao primjer rečenični par: *Jedne tihe, pune snijega zime, stanovala je na Gornjem gradu. Tu zimu ne može zaboraviti.* Leksičko ponavljanje u drugoj rečenici može se izbjeći zamjениčkom vezom: »Ne može je zaboraviti.« Ili zamjениčko-sinonimskom vezom: »*To najčudesnije od svih godišnjih doba ne može zaboraviti.*«

Ovim se mogućnosti supstitucije iscrpljuju. Očito je da sinonimskom vezom druge rečenice možemo usmjeriti naraciju u jednom određenom pravcu, ali se bez interferencije nekog drugog načina povezivanja nećemo moći osloboditi prisile određenog tipa daljnjeg strukturiranja, koje je ovakvom rečeničnom paru inherentno.

Uočavanje »na prvi pogled« dominantnih formalnih osobina teksta dovodi do zasićenosti, i javlja se potreba za otkrivanjem novih mogućnosti izraza. Izazivaju otpor i odviše poznate teme, pogotovu kad su nametnute, kao i njihovo šablonsko »obrađivanje«. Razumljivo je da ćemo svjesna i racionalna odstupanja od norme najprije naći u literarnim tekstovima, jer je otpor prema poznatome, prema klišeu, njezina bit i intencija.

Odstupanje od norme u smislu rušenja stilskih kanona, tj. kontekstualnih jezičnih normi, može se opisati samo na sinkronijskoj razini putem uspoređivanja tekstova koji su u pogledu konstruktivnih načela različiti, ako ne i suprotni.

Drugi tip odstupanja koji zadire radikalnije u jezičnu materiju jest odstupanje od gramatičke norme. U literaturi dvadesetog stoljeća gramatičke su anomalije pojava koja nije tipična samo za jednog pisca ili pokret. No u tekstovima gdje su ova odstupanja prisutna na razini paradigmatičkih i sintagmatičkih veza istodobno, bit će mnogo teže ustanoviti sustavnost u povezivanju jezičnih elemenata u rečenice, i rečenica u sintaktičke cjeline ili segmente.

Za ilustraciju narušavanja kanonskih postupaka unutar jedne književne vrste poslužit ćemo se primjerima iz Nemčićevih *Putositnica*. Kao protuprimjer uzeli smo putopis Matije Mažuranića. Razumljivo je da estetska ocjena nije faktor razmatranja.

Struktura paragrafa u Nemčićevim »Putositnicama«

Na digresivni karakter Nemčićeve putopisa, kao i na specifičnost pripovjedačkih postupaka koji upućuju na utjecaj Sternea, obratio je pažnju već Stanko Vraz u svom pismu Vaclavu Stančku od 30. svibnja 1846. u povodu izlaženja *Putositnica* iz tiska.¹² I Vladoje Dukat određuje mjesto Nemčiću kao »pripadniku one velike familije humorista, koja vuče lozu od Sternea, a glavni su joj izdanci među Nijemcima C. M. Wieland, Jean Paul i Heinrich Heine«. U poglavlju o Nemčićevu stilu Dukat piše:

»Taj slog je obično kićen i šaren, natrpan tropima i figurama, isprepleten uzgrednijem domišljajima, nemiran, nesređen i živ; uz to ima u sebi nešto intimno i familijarno kako ga ima govor društvenog saobraćaja. Time se razlikuje od mirnoga, hladnoga i korektnoga govora klasičnih pisaca«. ¹³ U novije je vrijeme o Nemčiću pisao Branimir Donat, ističući da autor »u formi smiješnoironičnih digresija iznosi svoj stav prema stvarnosti, ali i prema tehnici pripovijedanja«. ¹⁴

Sklovski je, proučavajući formalne odlike Sterneove proze, došao do zaključka da digresije mogu u tekstu imati tri funkcije:

- 1) omogućuju uvođenje novog materijala
- 2) usporavaju ili koče slijed događaja
- 3) služe uvođenju suprotnosti

¹² Páte, J., *Neue Beiträge zur tschechischen Korrespondenz des Stanko Vraz*. Archiv für Slav. Phil. (XXXVI).

¹³ Dukat, V., *O našijem humoristima*, Rad JAZU 197, Zagreb, 1913.

¹⁴ Donat, B., *Prilog analitici hrvatskog stjernijanstva*, Simpozij, 1968.

Drugim riječima, digresije mogu biti vrlo važni čimbenici na kompozicijsko-tematskom planu i mogu služiti i svjesnom narušavanju semantičkog kontinuiteta logičkog diskurza. Prema tome mogu uspostaviti sistem novih relacija kojima vladaju druge zakonitosti. Ako je digresivnost jedna od dominantni Nemčićeve proze, onda će se to bez ikakve dvojbe i odraziti na strukturi Nemčićeva paragrafa. Već i sam naslov putopisa usmjerava pažnju na svojevrsnost odnosa unutar teksta.

Riječ *putositnice* jest kovanica načinjena uspoređivanjem s riječju »putopis«. Originalnost poruke sadržane u naslovu temelji se na drugom članu složenice, tj. na riječi »sitnice«. Od svih značenja što ih ova riječ može imati ovisno od konteksta aktualizirano je u složenici samo jedno, ili bolje rečeno, samo apstraktna komponenta njena značenja: *stvar od male važnosti, nevažno nešto*. Krug asocijacija oko ovog uopćavajućeg značenja riječi »sitnica« nije velik. Afektivno je uglavnom negativan: ništavno, beznačajno, jadno nešto. Nameću se i nehotice suprotni parovi: malen—velik; sitan—golem; važan—nevažan itd., od kojih je posljednji usko vezan za vrijednosni sud.

Ovakav naslov ne može biti slučajan. Gotovo opravdava pretpostavku da je tendenciozan u smislu revalorizacije zaboravljenih, »zabranjenih«, »neknjiževnih« tema i pojava stvarnosti; također svjedoči o slobodnom odnosu prema jeziku i njegovim mogućnostima. Ovi parovi asocijacija mogli bi se odraziti na tekstu u tehnici povezivanja po principu kontrasta, kao i u izboru jezičnih elemenata.

Mažuranićev putopis je, i što se postavljenog cilja i konkretne izvedbe tiče, suprotan Nemčićevu. Odgovara potpuno modelu klasičnog tipa putopisa, koji se »sastoji od opisa prirode, naselja, ljudi i načina njihova života, opisa događaja koji su se desili piscu u toj zemlji i razmišljanja koja je pisac povodom toga imao«. Jezik je čist, gotovo narodni i adekvatan je u upotrebi. I naslov je jasan i određen: »Pogled u Bosnu ili kratak put u onu krajinu«.

Da bismo usporedili ove dvije proze na razini strukture paragrafa navodimo iz svakog putopisa prve i posljednje rečenice paragrafa, jer su one, kao što je već bilo primijećeno, od ključne važnosti za strukturiranje smislenih cjelina. Ograničili smo se pri tome na prvih deset stranica. Već se i na prvi pogled može ustanoviti razlika što se dužine paragrafa tiče. Mažuranićev se paragraf proteže preko cijele tiskane stranice; Nemčićev paragraf mnogo je kraći. Omjer je u prosjeku po stranici 3 : 1.

Prva i posljednja rečenica niza paragrafa iz putopisa »Pogled u Bosnu«

- 1) Dne 31. listopada dođoh u Karlovac. [...] ... treba mi, rekoše, kad u selo Toran dođem, zaokrenuti nalijevo, pak od sela do sela putujem do Petrinje.

- 2) Pođem iz Karlovca na 3. studenog, kod Torna zakrenem nalijevo, dođem u jedno selo, i pitam kud je prijeki put u Sisak? [...] Ujutro podranim dobro, dođem u Glinu na ručak, iz Gline u Marinbrod na konak, a odande s jednim kočijašem u Sisak na 6. studenoga 1839.
- 3) U Sisku sam bio dva dana, odande na 9. studenoga pustim se na zemunskoj burčeli dolje do Jasenovca. [...] Vratimo se dakle na njemačku stranu, da nas nije nitko spazio, i dođemo putem na prvu oštariju o drugoj uri popodne na 14. studenoga.
- 4) Tu smo nas dvojica zajedno ručali: [...] ... pođem kopnom preko Slavonije, negdi vozeći a negdi pješke, i dođem u Zemun na 20. studenoga.
- 5) Od Zemuna mi se daleko učini Biograd. [...] U Zemunu ja pitam jednoga ribara bi li on mogao mene prebaciti pod Biograd?
- 6) Ja se s ribarom rastanem, a dođe k meni jedan majstor pak mi kaže: »Prijatelju, vi namjeravate poći u Biograd.« [...] I srećno se provukoh između onih otočića ... i dođem u Dorčulu pod Biograd na 25. studenoga, a uto i dan osvane.
- 7) Sad sâm nategnem moj čun na suho pak idem Gazda-Kosti ribaru i mesaru. [...] Ja zamolim da mi potpišu pasoš za u Smederevo, a oni to odmah učine, i ja prođem preko Grodske i dođem u Smederevo na 28. studenoga.
- 8) Od svih srpskih varoša koje sam iza toga vidio meni se je Smederevo najmanje dopalo. [...] Kad je došo u Stambol, ondje se je kod velikog vezira opravdo i došo je opet na kadiluk ovdje u Smederevo pak nam je pripovijedô što mu se je na putu dogodilo.
- 9) Dok je to starac pripovijedao, oni mladi Turci puše samo svoje čibuke i pomnjivo paze na svaku njegovu riječ. [...] U to dođemo na raskrižje, meni pokaže put za Kragujevac, a on otiđe u Palanku.
- 10) Na 2. prosinca ujutro osvanem u Kragujevcu. [...] Ondje potpišem pasoš, pak otidem sa Sarajevci zajedno preko Čačka, Požege i Užice na Mokru-Goru u kontumac srpski na 5. prosinca.

(Ivan Mažuranić, Matija Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića, Pogled u Bosnu*, PSHK knj. 32, Zagreb 1965, str. 191—201)

Prve i posljednje rečenice niza paragrafa iz putopisa

»Putositnice«

- 1) Nezasitno srce, da si ti s tvojimi željama, s tvojim vjekovitim hotjenjem, bludnim i nestanovitim željenjem barem ponešto čednije, ti bi moglo tvojemu vlasniku mnogu te mnogu jasnu križevačku prištediti! [...] Pjenjenje i žamor je ovdje i tamo; a tko želi poprskan biti, može baš i ovdje, ako želi, i do gole kože.

- 2) Ako nije komu baš do toga stalo da može kazati: *Ja od Brente vidjeh obale zelene*, a on neka se prođe po brijegu naše Bednje; [...] Ovdje i tamo crpi se nadahnuće — u vilah naime motrenjem klasičkih umotvora, u klijetih pako kušanjem onih čudotvornih naravi kapljica.
- 3) Neš susretat ovdje ljudi s brazgotinom na čelu. [...] Spusti se, rekoh, prama Koprivnici, pa ćeš vidjet izgled holandeskog mjembenog gospodarstva, koji po Podravini putujućemu hoće da reče: »Ovako bi morali biti!« — i misli si, ako toliki obrok fantazije posjeduješ, da si u Holandiji.
- 4) Kad sam baš pripetce i u šali ovaj holandeski egzemplar spomenuo, hoću i uistini nešto o njem da spomenem. [...] Vragometno malo ufanja — gdje sve jošte na prvom jezdi.
- 5) Ovu malu epizodu neka svaki smatrati izvoli kao žrtvu koju član gospodarskog društva na žrtvenik teorijâ doprinaša.
- 6) Vratimo se sad k momu »putniku iz štedljivosti« natrag. [...] Ko na primjer nekoji u Budim itd.
- 7) Ljubopitnost više puta mora brodi da vidi prvobitne one šume kroz koje se Mississippi il Missouri valja. [...] Fantazija tvoja neka ti nadomjesti ono dugolisno raskošno rašće na kojem se šareni kolibri ljuljaju; ako što kukudrija i aligatorâ ne susretaš — u tom je, mislim, više sreće negoli nesreće.
- 8) Istinabog, k svemu tomu, ko što znate sami, treba podobar dio fantazije — i sparani ljetni dan koji ju jošte većma raspaljuje, a svakako mjerilo patriotsko ako se shodni uspjeh dostići želi. [...] Teško, rekoh, da može umirit srce — osim ako nam može biti fali jaspre — ili pako ako smo u štedljivosti ča do klasiciteta dotjerali.
- 9) I mene je to namamilo; nu neka bi to bilo. [...] Nu sada je jur kasno, ko što god je kasno poslije smrti rad grijehâ kajati se.
- 10) Tješi se kako znadeš — što nam prude raspre kad nemamo jaspre!
- 11) Ovako sam ja po prilici mudrovao kada sam, vrativši se mjeseca travnja iz obližnje gornje Italije kamo sam se posljednjih dana veljače god. 1843. oputio, u samotnoj klijeti moje villegiature opet ko i prije osamljen čamio. [...] Al ove, umjesto da čud utješe, tamo ju sveder vuku odakle i one proizlaze.
- 12) Pa ipak ispovjediti moram da sam i otim dobitkom zadovoljan; jerbo nema milije čuti negoli što je uspomena. [...] Ove su, koje ga sa sadašnjošćom mire i prama budućnosti hladnog čine.
- 13) Što pako, uprkos ovomu mudrovanju i zaostavšoj u uspomeni utjehi, boj željâ sveder traje, tomu je krivo naše nezasićno srce koje, čim mu većma čovjek ugađa, tim više jošte želi. — Pusti kokoš na jarak, pa će se i slôga primiti.
- 14) Imade ljudi koji — bilo njima ma kako dobro u krugu onom u kog ih sreća ili slučaj umjesti i bilo to ma i pod kojim pojansom

- zemaljskim — ipak uvijek iz njega izlazit žude; [...] Tome — isповјediti moram — imô sam i imô bi jošte sveder ponešto volje.
- 15) Već u djetinjstvu mojem probrodih duhom oceane, dušom svijet ogrlih. [...] Vrijeme je rijeka koja bez odmora dalje teži; s njome često i najmiliji san otide.
 - 16) Međutim — što iz cerova zrna gorostasni dub, to i ptici krila rasti čini. [...] Jerbo ako se otud udalji, jur čitavo jato vreba da mjestance njegovo zauzme.
 - 17) Tko je jedanput povirio iza koprene svoje budućnosti, u njemu ili želja štiti ili se požuda zaludu javlja. [...] Sreća velika ako barem svagdanju katkad haljinu svući — te nogom i duhom prost negdašnjim sanjkam ugađati može.
 - 18) Kao što baba u Rim, tako sam se i ja otpravljao »jusqu' à la mer«, ali ko ova, tako i ja vavijek kod mog rococo-naslonjača u papučah i pokušnom kontušu ostadoh. [...] To je zagonetka kojoj Edipa potrebno nije; jerbo razrješenje njezino u područje problemacije nimalo ne spada.
 - 19) »Čovjek je ipak veličanstvena misô stvoritelja bila«, uskliknuh na galeriji tornja Sv. Marka u Mlecih sav ushićen od prekrasnog prizora nad kojim su mi opojene oči plivale, diveći se umu čovjeka koji pomoću svojih ruku zamjerno ovo djelo proizvede. [...] Ovi mletački filozof bio je rodом iz Rijeke, komu je kopni zatvor sav imetak a jedno brodolomje na obalah Sicilije desnu ruku ulomilo.
 - 20) Da, da! — Čovjek je krasan i slavan stvor, pun božjih darova. [...] Moj bogalj na tornju pravo kazivaše ...!
 - 21) Istinabog, katkad se čovjek i spozna s otim nenadom: [...] A to će ostat dotle nefaljeno dok se ona komunistička teorija koja ukinuće novaca ustanovljava, u čin ne pretvori.
 - 22) Međutim neka bude jedanput dosta o spodobnih stvarih, ta bez toga se može biti gdje komu i ovo odviše čini. [...] Prije međutim negoli se ove zabave dočepaju, molim sve čitatelje da izvole kumovati.
 - 23) U Y. bila je velika maskerada. [...] Naravno, o čem bi se ljudi i razgovarali da nema balovâ, lijepog i mutnog vremena — i žuljevâ?
 - 24) Ja nisam bio naumio učesnikom ove lakrdije biti jerbo mi je već jednostavna ljudska krinka dovoljna. [...] Dâ slabe naknade!
 - 25) Ova me je zbunjenost zabavljala. [...] Ja sam mislio o Italiji, o karnevalu mletačkom, o umotvorih Tiziana, Veroneza, o mašalah i modrom nebu talijanskom — o kanconetih i otrovih — o bodežih i ostalih podobnih prijatnih stvarih.
 - 26) Ja sam se brzo osvjedočio da Republika i bez mog prisustva propast neće. [...] I tako, strpljivni moj čitatelju, vidio bi me doskora u kolih, ali žalost, što ljudi samo misle a bog upravlja.

- 27) Ne znam upravo što je moj ljubezni kreditor mislio, da li ću mojih sedam šljiva u džep pa tad u Algeriju ili Texas; [...] Smetnja bijaše mala a korist velika.
- 28) Sa svom mogućom rezignacijom — koje se temelj pravi iz plješive potrebitosti sastojaše — dadoh što imadoh. [...] »Ja ću baš i uprkos tebi, moj zloradni vjerovitelju, putovati!«
- 29) Kanibalska međutim ova bezobzirnost prouzrokovala da je prizor mletačkog karnevala za godinu ovu bez milosti za mene izgubljen bio; [...] — Ja sam ovu okolnost samo zato spomenuo da krasotice moga okoliša saznadu da samo ovoj zgodi zahvaliti imaju što sam na prošlih balovih broj štatistâ umnožio.
- 30) Međutim bi novi rok opredijeljen i sanduk opet ispražnjen. [...] I ovo sam tek zato napomenuo za da se moji prijatni Hlohovi i Lowići, il Galli i Lavateri i drugi lico- il lubanjoslovci (trenolozi), koji me uprkos mojim protestacijam svejednicom (flegmatikom) na silu i proti svakom narodnom pravu krste, jedanput upute da je ova krepost daleko od krvi moje.

(Antun Nemčić, *Putositnice*, PSHK knj. 34, Zagreb 1965, str. 35–45)

Već na temelju ovih rečenica možemo ustanoviti neke očite razlike u strukturiranju paragrafa dvaju tekstova. Mažuranićev se paragraf odlikuje stereotipnim uvodnim rečenicama s oznakom mjesta i vremena. Glagolski predikat je u svim rečenicama sintaktički centar, što je tipično za opisni paragraf. Završne rečenice uspostavljaju logičku povezanost sa sljedećim paragrafom. Može se pretpostaviti da je svaki paragraf tematski zaokružen. Ako rečenice čitamo jedne iza drugih oblikuje se, čak i unatoč ispuštenim dijelovima paragrafa, relativno koherentan tekst.

Način povezivanja rečenica unutar paragrafa bit će adekvatan načinu povezivanja na razini izdvojenih rečenica, kao što se moglo i očekivati. Zateći ćemo vrlo često paralelne veze, jer su one prikladne za opise reda događaja, radnji i pojava koje se smjenjuju. Predikati su kod Mažuranića obično izraženi historijskim prezentom, subjekt je najčešće zamjenica u nominativu. Jedinstvo vremenskog plana paragrafa je sačuvano. Evo nekoliko primjera; navodimo samo početke rečenica koje slijede jedna za drugom:

tako bludeći *dođem* na jedan brežuljak
stanem pak *gledam*
vidim gdje mi se tri-četiri puta pokaže oganj
 ja *pomislim* da to mora biti kuća

Nemčićev paragraf daleko je složenije kompozicije. Po uvodnim i završnim rečenicama možemo zaključiti da paragrafi ne čine tematsku cjelinu. Po uvodnoj rečenici teško je pretkazati temu paragrafa. Prva i posljednja rečenica nemaju uglavnom ničega zajedničkog ni na tematskom ni na sintaktičkom planu. Veze između posljednjih i uvodnih re-

čenicu nisu logične, te se može očekivati da između paragrafa koherentne tematske sekvencije nisu uspostavljene.

Prije svega upada u oči da su u velikom broju zastupljene rečenice koje se odlikuju dovršenošću sadržaja i strukturalnom samostalnošću. Rečenice dakle, kojih značenje nije ovisno o kontekstu.

Kao na primjer:

- a) *općenite, utvrđene istine* (kasno je poslije smrti rad grijeha kajati se)
- b) *poslovice* (pusti kokoš na jarak, pak će se i sloga primiti)
- c) *aforizmi* (vrijeme je rijeka koja bez prestanka dalje teži)
- d) *citati* (ja od Brente vidjeh obale zelene)

Većina ostalih rečenica su ili *modalne* (pa ipak ispripraviti moram) ili *usklične, upitne* rečenice i rečenice *upravnog govora*.

Ovakav izbor nije slučajan. Svi ti tipovi rečenica služe jednom cilju: izbjegavanju osamostaljenja većih tematskih cjelina. *Autorska modalnost*, izražena obično ličnim zamjenicama *ja, mi*, jedno je od sredstava prijelaza s jedne teme na drugu. Obično se nalazi na početku paragrafa:

Kad sam baš pripetce i u šali ovaj holandski egzemplar spomenuo, hoću i uistini nešto o njem da spomenem.

Forma glagola u prvom licu množine sličan je element konstrukcije teksta:

Uratimo se sad k momu »putniku iz štedljivosti« natrag.

Modalne partikule omogućuju promjenu teme ili prijelaz s jedne misli na drugu unutar jedne sintaktičke cjeline:

Neš susretat ovdje ljudi s brazgotinom na čelu, nit po kućah uspomenâ od topovâ vidati; *al zbilja*, imade ovdje drugih brazgotina, ako budeš pomno motrio, opazit ćeš ih.

Upravni govor, usklične i upitne rečenice služe narušavanju jedinstva na razini sintaktičkih oblika:

Veoma zabavni posô pri kom bi flegmatik može bit »čovjek misli a vjerovnici upravljaju« rekô, a ja nešto o đavolu i novelarskom članku nakoliko se jošte sjećam, mrmljah.

Treći paragraf, što ćemo ga u cjelini citirati, sadrži gotovo sve ove tipove rečenica; nadovezuju se direktno jedna na drugu i povezane su u cjelinu pomoću obraćanja čitatelju:

Neš susretat ovdje ljudi s brazgotinom na čelu, nit po kućah uspomenâ od topovâ vidati; *al zbilja*, imade ovdje drugih brazgotina, ako budeš pomno motrio, opazit ćeš ih. Kamo sreće da ono malo sažaljenja kojega se sposobnim držimo, za dom pričujemo umjesto što ga više puta u stranom svijetu rasipamo. — *Nu na stranu sad*

Pa ipak se *takovi ljudi vrhu sofisterije svoje* samodopadno *smiju, kao u kavezu zatvorena kumrija vrhu nagromadanoga vlastitog đubreta!*

(str. 52)

ili:

Ballerino primo kretao se je nezgrapno *kao na krovu kokot od lima.*

(str. 105)

Ovakav tip kombinatorike koji kao da svjesno teži narušavanju tradicijom učvršćenih semantičkih uravnoteženosti prodire čak i na područje citata. Citat u svojoj tradicionalnoj ulozi »usilenija« već rečenoga, ili kao prefabricirana misao koja je ujedno kratak sadržaj teme što je treba razviti, nije stran Nemčiću, ali nema u njegovoj prozi nikakvu umjetničku funkciju. Zanimljiv je kod njega citat koji se estetski aktualizira tek onda kad se nađe u kontekstu koji nije u suglasnosti, ili je čak potpuno suprotan sadržaju citiranog:

Šta li ću reći od njemačke romantike sasma isušenoj gospodični Rosimilli kad mi *glasom kao komarac s Lonjskog polja* oko uha zabrnu: »*Kennst du das Land, wo die Zitronen blüh'n?*«

(str. 151)

No potpunu umjetničku slobodu što se citata tiče dozvolit će si Nemčić upotrebom pseudocitata. Ovakav citat je u slijedećem primjeru upotrebljen kao motto poglavljju *Put*:

»*Per varios casus, per tot discrimina rerum tendimus* Rasinjam«.

Podne zazvoni, a mi stoprov u Rasinji. Ne dvoji, učeni čitatelju nad svojimi geografičkim znanosti ako ne znaš gdi je Rasinja.

(str. 47)

Na prvi pogled je motto naprosto prilagođen mjestu u koje vodi put, no u stvari je gramatički pravilan kolaž:

per varios casus (lat. idiom)

per tot discrimina rerum (Verg. Aen. I, 204)

tendimus

Rasinjam

Ovakva je igra najbolji dokaz koliko je autor bio obuzet istraživanjem mogućnosti konstruiranja. Ideja je u ovom malom primjeru dostigla vrhunac.

Kao posljednji primjer tehnike i postupka kojim se postiže *zaustavljanje* kretanja teme, ili njezino kretanje u nekom drugom pravcu, navodimo paragraf koji se u potpunosti temelji na sinonimskim vezama koje se odnose na pojam *žuti mamon* (novac) iz prethodnog paragrafa:

Instinabog, katkad se čovjek i spozna s *otim nenadom*: nu *nijedna* petite maîtresse nije tako vjerolomna; ničije prijateljstvo na svijetu

nije tako nestalno kao što je *njegovo*. — *Veoma čudno rašće*. Jedva što *mu* čovjek zdaleka prste pokaže, odmah se zgrči kano lišće od noli me tangere. A tko je onaj koji prste svoje i nehotice spoznao ne bi s ovim *čudnovatim biljem* — išo ma samo jedan sat daljine! To je *onaj kolomaz* koji ti kolo hitrije okreće; *onaj čarobni bič* koji ti konje u vile pretvara; *onaj čudotvorni štap* na koji upireš se u svih težih pasažah da ti se noga ne izmakne i da se na hrbat ne srušiš; *ono plemstvo* na tvome licu koje čini da te poslužni Talijan sa svimi znatnimi naslovi slavi; *onaj ekvivalent* naravi koji tvoju grbu u vitki stas, koji rđavca u biondina pretvara.

(str. 41)

Tip ovakvih veza temelji se na sličnosti. U konkretnom slučaju je povod nizu perifraza ili kontekstualnih sinonima također perifraza »žuti mamon«. Semantičke su veze ponekad toliko slabe, da se ne bi mogle uspostaviti izvan teksta. Ako se osim toga svaka od perifraza razvija u mikro-temu, kao što je ovdje slučaj, onda će se kontinuitet vrlo brzo prekinuti. Subjektivnost i ekskluzivnost asocijacija autora ne mora se u pravilu poklapati s čitateljevima, tako da će digresivni karakter teksta još više doći do izražaja.

Miroslav Červenka je u svom članku *Semantic Contexts*¹⁵ ukazao na to, da se princip organizacije u ovakvim tekstovima ne temelji na analogiji s pojavnim svijetom, već da su posrijedi semantički elementi koji postoje i funkcioniraju samo unutar literature i jezika.

I Kravar je, proučavajući hrvatski književni barok, mišljenja da metaforika u manirističkim tekstovima (u koje možemo uvrstiti i Nemčičeve *Putositnice*) nije »sredstvo isticanja osobitih predmetnotematskih momenata, već *ars combinator* koji svoj predmet sam proizvodi«. Po Kravaru je, naime, »nemoguće razdvojiti u tekstovima ovog tipa doslovnu leksičku seriju od figurativne, jer bi se time stvorio nepremostiv jaz između tematike i ornamentike, između sadržaja i forme«.¹⁶

Primijenimo li ove zaključke na Nemčičevu prozu, možemo na temelju navedenih primjera reći da retoričke figure koje nalazimo u njegovoj prozi nisu stilogene na tradicionalan način. One su naprosto elementi koji služe strukturiranju teksta. Stilistički je markiran, kao i uostalom u svim tekstovima ovog tipa, način na koji su rečenični nizovi međusobno povezani.

¹⁵ Červenka, M., *Semantic Contexts*, u: »Poetics«, nr. 7, 1972.

¹⁶ Kravar, Z., *Studije o hrvatskom književnom baroku*, Zagreb, 1975.